

Zasady demokracji

Znak jakości przyznany CBOS przez
Organizację Firm Badania Opinii i Rynku na rok 2020/21

Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej
ul. Świętojerska 5/7, 00-236 Warszawa
e-mail: sekretariat@cbos.pl; info@cbos.pl
<http://www.cbos.pl>
(48 22) 629 35 69

Demokrację można rozumieć rozmaicie. Choć w podstawowym znaczeniu jest po prostu określonym sposobem wyłaniania przez obywateli ich politycznej reprezentacji, to jednak skojarzenia, które pojawiają się wraz z terminem „demokracja”, niejednokrotnie wykraczają poza kryterium proceduralne. Mogą być to pewne wartości, normy i zasady dotyczące życia społeczno-politycznego, a także określone oczekiwania względem tzw. demokratycznego państwa i jego instytucji, m.in. to, jak powinno traktować swoich obywateli, jakie swobody i możliwości działania im gwarantować, czy powinno udzielać im wsparcia ekonomicznego oraz w jakiej mierze (i czy w ogóle) ma sterować gospodarką. Aby dowiedzieć się, jak Polacy rozumieją demokrację, przedstawiliśmy im ponad dwadzieścia różnych cech systemów społeczno-politycznych, prosząc o określenie, w jakim stopniu są one konstytutywne dla demokratycznego państwa. Ponadto interesowało nas również, czy i w jakim stopniu te aspekty są realizowane w Polsce¹.

Wszystkie zasady dotyczące funkcjonowania państwa, które przedstawiliśmy badanym, są przez nich – w mniejszym lub większym stopniu – uznawane za cechy demokracji. Do najważniejszych, jak wynika z deklaracji (uważa je za takie co najmniej trzy czwarte respondentów), zaliczane są te, które wiążą się z wyborem przedstawicieli politycznych, a więc wolne, uczciwe i powszechne wybory oraz dobór najlepszych ludzi do rządzenia krajem. Jako kluczowe dla demokracji postrzegane są także: ochrona wolności osobistej obywateli, swoboda wyrażania poglądów i organizowania się oraz równość – definiowana zarówno jako równość wobec prawa, jak i równość szans na uzyskanie wykształcenia. Bardzo ważne w opinii ankietowanych są ponadto ekonomiczne zobowiązania państwa wobec obywateli: finansowanie takich dziedzin jak opieka zdrowotna, nauka, kultura, dbałość o dobrobyt i odpowiedzialność za gospodarkę. Ponadto bardzo często za fundamentalną cechę demokratycznego państwa uważana jest konieczność kontrolowania działań rządu przez niezawisłe sądy.

¹ Badanie „Aktualne problemy i wydarzenia” (371) przeprowadzono w ramach procedury mixed-mode na reprezentatywnej imiennej próbie pełnoletnich mieszkańców Polski, wylosowanej z rejestru PESEL.

Każdy respondent wybierał samodzielnie jedną z metod:

- wywiad bezpośredni z udziałem ankietera (metoda CAPI),
- wywiad telefoniczny po skontaktowaniu się z ankieterem CBOS (CATI) – dane kontaktowe respondent otrzymywał w liście zapowiednim od CBOS,
- samodzielne wypełnienie ankiety internetowej, do której dostęp był możliwy na podstawie loginu i hasła przekazanego respondentowi w liście zapowiednim od CBOS.

We wszystkich trzech przypadkach ankieta miała taki sam zestaw pytań oraz strukturę. Badanie zrealizowano w dniach od 8 do 18 kwietnia 2021 roku na próbie liczącej 1131 osób (w tym: 47,3% metodą CAPI, 38,5% – CATI i 14,2% – CAWI).

CBOS realizuje badania statutowe w ramach opisanej wyżej procedury od maja 2020 roku, w każdym przypadku podając proporcję wywiadów bezpośrednich, telefonicznych i internetowych.

Około siedmiu na dziesięciu Polaków za bardzo istotne dla demokracji uznaje takie zasady odnoszące się do praktyki politycznej, jak możliwość wyboru między programami partii politycznych, reprezentowanie woli wyborców przez parlament i konsultowanie ze społeczeństwem ważnych decyzji państwowych, a także aktywność obywateli w życiu publicznym i rządy prawa. Podobna grupa badanych uważa, że fundamentalną zasadą demokratycznego państwa powinno być zapewnienie godziwych warunków życia ludziom najgorzej sytuowanym.

Od ponad połowy do około dwóch trzecich Polaków za kluczowe cechy demokratycznego państwa uważa ochronę praw mniejszości, minimalizowanie ingerencji państwa w życie obywateli, decentralizację (polegającą na przekazaniu przez państwo jak największych kompetencji samorządom i organizacjom społecznym) oraz ograniczanie nierówności ekonomicznych.

Najmniej istotne w tym kontekście są zasady odnoszące się do pewnych ograniczeń wolności, a więc konieczności podporządkowania się przez mniejszość woli większości oraz ograniczenia praw jednostki na rzecz osiągania celów ogólnospołecznych.

TABELA 1

Które z wymienionych cech systemu uważa Pan(i) za ważne, aby można było uznać państwo za demokratyczne, a które za nieważne?	Bardzo ważne	Średnio ważne	Niezbędnie ważne	To nie jest cecha demokracji	Trudno powiedzieć	Ważność cechy (średnia liczba punktów)
	PUNKTY NA SKALI					
	4	3	2	1		
	w procentach					
Wolne i uczciwe wybory	93	3	0	0	3	3,96
Równość wobec prawa	88	7	1	0	5	3,91
Powszechne prawo wyborcze	86	8	1	0	5	3,89
Ochrona wolności osobistej obywateli	86	8	1	0	5	3,88
Zapewnienie dzieciom ze wszystkich rodzin równych szans kształcenia	86	8	0	2	4	3,85
Dobór najlepszych ludzi do rządzenia krajem	84	9	1	2	5	3,84
Wolność wyrażania poglądów i organizowania się	76	15	2	1	6	3,78
Dbłość rządu o dobrobyt obywateli	78	14	2	1	5	3,77
Finansowanie przez państwo ochrony zdrowia, nauki, kultury	80	12	2	3	4	3,75
Możliwość wyboru między programami partii politycznych	73	17	2	1	7	3,75
Odpowiedzialność państwa za życie gospodarcze	76	12	3	2	7	3,74
Aktywność obywateli w życiu publicznym	72	18	2	1	7	3,74
Kontrolowanie działań rządu przez niezależne sądy, m.in. Trybunał Konstytucyjny	75	11	2	3	8	3,73
Reprezentowanie woli wyborców przez parlament	71	17	2	1	9	3,73
Ciągłe konsultowanie ze społeczeństwem ważnych decyzji państwowych	70	19	3	1	7	3,71
Rządy prawa	70	16	2	2	10	3,70
Zapewnienie przez państwo godziwych warunków życia najbiedniejszym	70	17	3	5	5	3,61
Ochrona praw mniejszości	64	22	4	2	8	3,61
Przekazanie przez państwo jak najszerszych kompetencji samorządom i organizacjom społecznym	56	27	4	3	11	3,52
Ograniczenie interwencji państwa w życie obywateli	55	27	4	3	10	3,49
Ograniczenie przez państwo nierówności warunków bytu	51	26	5	7	11	3,37
Podporządkowanie mniejszości woli większości	31	28	14	14	13	2,88
Ograniczenie praw jednostki dla osiągania celów ogólnospołecznych	27	25	9	19	20	2,75

W jakim stopniu, zdaniem badanych, powyższe założenia są realizowane w Polsce? Najczęściej badani uważają, że przestrzegane są zasady dotyczące demokratycznych wyborów (są powszechne, wolne i uczciwe), pluralizmu politycznego (obecność różnych ugrupowań na scenie politycznej) oraz odpowiedzialności państwa za gospodarkę i finansowania przez nie ochrony zdrowia, nauki i kultury. Znaczna ich część zauważa również, że w naszym kraju mniejszość musi podporządkować się woli większości.

Wśród większości ankietowanych przeważa opinia, że w Polsce dla osiągnięcia celów ogólnospołecznych ogranicza się prawa jednostki, ale równocześnie chroniona jest wolność osobista obywateli, istnieje swoboda wyrażania poglądów i organizowania się oraz możliwość angażowania się obywateli w życie publiczne. Dość częste są również deklaracje, że państwo wywiązuje się z ekonomicznych zobowiązań wobec obywateli – ogranicza nierówności warunków bytu i zapewnia godziwe warunki najbiedniejszym – choć w tych kwestiach relatywnie wielu wyraża opinię przeciwną.

TABELA 2

Czy w naszym kraju przestrzegane są następujące zasady?	Zdecydowanie tak	Raczej tak	Raczej nie	Zdecydowanie nie	Trudno powiedzieć	Stopień realizacji zasady (średnia punktów)
	PUNKTY NA SKALI					
	4	3	2	1		
	w procentach					
Jest powszechne prawo wyborcze	53	36	4	2	6	3,48
Istnieje możliwość wyboru między programami partii politycznych	28	46	12	4	11	3,08
Państwo ponosi odpowiedzialność za życie gospodarcze	28	41	15	7	9	2,99
Wybory są wolne i uczciwe	24	44	16	5	11	2,98
Mniejszość musi podporządkować się woli większości	23	45	15	5	13	2,98
Państwo finansuje ochronę zdrowia, naukę i kulturę	24	49	15	6	6	2,98
Dla osiągnięcia celów ogólnospołecznych ogranicza się prawa jednostki	18	37	18	3	24	2,90
Obywatele mają możliwość aktywności w życiu publicznym	18	44	22	8	8	2,79
Wolność osobista obywateli jest chroniona	16	41	22	12	10	2,66
Istnieje wolność wyrażania poglądów i organizowania się	19	35	24	15	8	2,63
Państwo ogranicza nierówności warunków bytu	8	36	29	7	20	2,55
Państwo zapewnia godziwe warunki życia najbiedniejszym	11	37	30	11	11	2,53
Rząd dba o dobrobyt obywateli	13	35	31	13	7	2,52
Dzieci ze wszystkich rodzin mają zapewnione równe szanse kształcenia	16	32	30	16	6	2,52
Prawa mniejszości są chronione	12	34	24	16	15	2,50
Państwo przekazuje jak najszersze kompetencje samorządom i organizacjom społecznym	9	29	31	10	21	2,45
Sejm reprezentuje wolę wyborców	12	30	32	14	12	2,45
Są rządy prawa	12	28	31	20	9	2,36
Działania rządu są kontrolowane przez niezawisłe sądy, m.in. Trybunał Konstytucyjny	12	28	22	23	16	2,34
Wobec prawa wszyscy są równi	15	23	33	24	5	2,31
Państwo stara się jak najmniej ingerować w życie obywateli	8	27	32	19	15	2,28
Do rządu krajem dobiera się najlepszych ludzi	11	22	28	30	9	2,17
Ważne decyzje państwowe są konsultowane ze społeczeństwem	6	20	35	29	10	2,03

W przypadku niektórych aspektów opinie są bardzo podzielone, a przewaga tych, którzy uważają, że są one obecne w naszym kraju nad będącymi przeciwnego zdania, jest stosunkowo niewielka. Dotyczy to ochrony praw mniejszości, dbałości rządu o dobrobyt obywateli oraz zapewnienia dzieciom równych szans edukacyjnych niezależnie od ich statusu materialnego. W odniesieniu do realizowania w Polsce takich zasad, jak decentralizacja władzy (przekazywanie przez państwo jak najszerszych kompetencji samorządom) oraz reprezentowanie woli wyborców przez Sejm, minimalnie przeważa sceptycyzm.

Częściej jako deficytowe niż obecne w polskiej demokracji postrzegane są kwestie dotyczące rządów prawa i kontrolowania działań rządu przez niezawisłe sądy, a jeszcze bardziej wyraźnie, takie jak: regularne konsultowanie ważnych decyzji państwowych ze społeczeństwem, dobór najlepszych ludzi do rządzenia krajem, równość wobec prawa i ograniczenie ingerencji państwa w życie obywateli.

Omawiane zasady społeczno-polityczne można podzielić ze względu na ich rangę definicyjną i stopień realizacji w Polsce na cztery na grupy. Najbardziej interesujące wydają się te, które wpisują się, w opinii Polaków, w kanon demokracji. Do uznawanych za bardzo istotne i jednocześnie mających odzwierciedlenie w praktyce należą zasady odnoszące się do standardów wyborczych, pluralizmu sceny politycznej, gwarancji dotyczących wolności osobistej, swobody wyrażania poglądów i zrzeszania się, aktywności obywatelskiej i ochrony praw mniejszości (choć w tym przypadku opinie są bardzo zróżnicowane). Znajdują się wśród nich także zasady dotyczące równości szans edukacyjnych i ekonomicznych funkcji państwa: finansowania przez nie istotnych dziedzin życia, odpowiedzialności za gospodarkę, dbałość o dobrobyt obywateli i zapewnienia godziwych warunków najbiedniejszym.

TABELA 3

Realizacja poszczególnych zasad w Polsce	Znaczenie poszczególnych cech systemu dla zdefiniowania go jako demokracji	
	Bardzo ważne	Mniej ważne
Dobra	<ul style="list-style-type: none"> • Wolne i uczciwe wybory • Powszechne prawo wyborcze • Ochrona wolności osobistej obywateli • Zapewnienie dzieciom ze wszystkich rodzin równych szans kształcenia • Wolność wyrażania poglądów i organizowania się • Dbalność rządu o dobrobyt obywateli • Finansowanie przez państwo ochrony zdrowia, nauki, kultury • Możliwość wyboru między programami partii politycznych • Odpowiedzialność państwa za życie gospodarcze • Aktywność obywateli w życiu publicznym • Zapewnienie przez państwo godziwych warunków życia najbiedniejszym • Ochrona praw mniejszości 	<ul style="list-style-type: none"> • Ograniczenie przez państwo nierówności warunków bytu • Podporządkowanie mniejszości woli większości • Ograniczenie praw jednostki dla osiągnięcia celów ogólnospołecznych
Słaba	<ul style="list-style-type: none"> • Równość wobec prawa • Dobór najlepszych ludzi do rządzenia krajem • Kontrolowanie działań rządu przez niezawisłe sądy, m.in. Trybunał Konstytucyjny • Reprezentowanie woli wyborców przez parlament • Ciągłe konsultowanie ze społeczeństwem ważnych decyzji państwowych • Rządy prawa 	<ul style="list-style-type: none"> • Przekazanie przez państwo jak najszerszych kompetencji samorządom i organizacjom społecznym • Ograniczenie interwencji państwa w życie obywateli

Z kolei cechy uznawane za kluczowe dla demokratycznego państwa, które zdaniem znacznej części badanych są w Polsce deficytowe, to równość wobec prawa, dobór najlepszych ludzi do rządzenia krajem, reprezentowanie woli wyborców przez Sejm, konsultowanie ważnych decyzji politycznych ze społeczeństwem, kontrolowanie działań rządu przez niezależne sądy, a także rządy prawa.

Od poprzedniego badania sprzed czterech lat nie zmienił się w znacznym stopniu sposób rozumienia demokratycznego państwa, czyli to, jakie cechy mu się przypisuje. Nieco rzadziej niż wówczas ankietowani łączą z demokracją zasady dotyczące polityki społecznej (ograniczania przez państwo nierówności warunków bytowych i dbania przez nie o najgorzej sytuowanych), decentralizacji władzy państwowej na rzecz wzrostu samorządności, a także podporządkowania mniejszości i jednostek wspólnocie politycznej.

TABELA 4

Które z wymienionych cech systemu uważa Pan(i) za ważne, aby można było uznać państwo za demokratyczne, a które za nieważne?	2017	2021	2017	2021	2017	2021
	Ważne		Nieważne		Trudno powiedzieć	
	w procentach					
Wolne i uczciwe wybory	96	96	0	0	4	3
Równość wobec prawa	95	95	1	1	4	5
Zapewnienie dzieciom ze wszystkich rodzin równych szans kształcenia	94	94	2	2	4	4
Powszechne prawo wyborcze	94	94	1	1	5	5
Ochrona wolności osobistej obywateli	94	94	1	1	5	5
Dobór najlepszych ludzi do rządzenia krajem	92	93	3	3	5	5
Finansowanie przez państwo ochrony zdrowia, nauki, kultury	93	92	3	5	4	4
Dbłość rządu o dobrobyt obywateli	91	92	4	3	5	5
Wolność wyrażania poglądów i organizowania się	91	91	3	3	6	6
Możliwość wyboru między programami partii politycznych	88	90	4	3	8	7
Aktywność obywateli w życiu publicznym	92	90	2	3	6	7
Ciągłe konsultowanie ze społeczeństwem ważnych decyzji państwowych	89	89	4	4	7	7
Reprezentowanie woli wyborców przez parlament	88	88	5	3	7	9
Odpowiedzialność państwa za życie gospodarcze	90	88	5	5	5	7
Zapewnienie przez państwo godziwych warunków życia najbiedniejszym	92	87	4	8	4	5
Rządy prawa	86	86	6	4	8	10
Ochrona praw mniejszości	86	86	7	6	7	8
Kontrolowanie działań rządu przez niezależne sądy, m.in. Trybunał Konstytucyjny	85	86	5	5	10	8
Przekazanie przez państwo jak najszerszych kompetencji samorządom i organizacjom społecznym	86	83	4	7	10	11
Ograniczenie interwencji państwa w życie obywateli	81	82	9	7	10	10
Ograniczenie przez państwo nierówności warunków bytu	80	77	9	12	11	11
Podporządkowanie mniejszości woli większości	66	59	21	28	13	13
Ograniczenie praw jednostki dla osiągnięcia celów ogólnospołecznych	59	52	25	28	16	20

Większe zmiany na przestrzeni ostatnich czterech lat nastąpiły w ocenie realizacji niektórych reguł demokracji w naszym kraju. Dotyczy to przede wszystkim zasad liberalizmu – zmniejszyło się poczucie, że w Polsce istnieje wolność wyrażania poglądów i organizowania się, oraz że chroniona jest wolność osobista obywateli i prawa mniejszości, a także że obywatele mają możliwość aktywności w sferze publicznej. Wzrósł jednocześnie odsetek deklarujących, że w Polsce dla osiągnięcia celów ogólnospołecznych ogranicza się prawa jednostki. Pogorszyły się również inne standardy demokratycznego państwa. Mniej osób uważa, że w naszym kraju są rządy prawa, Sejm reprezentuje wolę wyborców, a ważne decyzje państwowe są konsultowane ze społeczeństwem. Przybyło ponadto badanych kwestionujących to, że wybory są wolne i uczciwe. Z kolei zauważalna poprawa dotyczy komponentów demokracji związanych z polityką społeczną, których umocnienie się obserwowaliśmy już cztery lata temu – zapewnienia przez państwo równych szans na uzyskanie wykształcenia niezależnie od statusu materialnego oraz godziwych warunków życia dla osób najgorzej sytuowanych.

TABELA 5

Czy w naszym kraju przestrzegane są następujące zasady?	2017	2021	2017	2021	2017	2021
	Tak		Nie		Trudno powiedzieć	
	w procentach					
Jest powszechne prawo wyborcze	92	89	4	6	4	6
Istnieje możliwość wyboru między programami partii politycznych	74	74	15	16	11	11
Państwo finansuje ochronę zdrowia, naukę i kulturę	70	73	24	21	6	6
Państwo ponosi odpowiedzialność za życie gospodarcze	71	69	20	22	9	9
Wybory są wolne i uczciwe	75	68	14	21	11	11
Mniejszość musi podporządkować się woli większości	71	68	19	20	10	13
Obywatele mają możliwość aktywności w życiu publicznym	71	62	23	30	6	8
Wolność osobista obywateli jest chroniona	65	57	25	34	10	10
Dla osiągnięcia celów ogólnospołecznych ogranicza się prawa jednostki	50	55	23	21	27	24
Istnieje wolność wyrażania poglądów i organizowania się	68	54	26	39	6	8
Rząd dba o dobrobyt obywateli	48	48	41	44	11	7
Państwo zapewnia godziwe warunki życia najbiedniejszym	43	48	47	41	10	11
Dzieci ze wszystkich rodzin mają zapewnione równe szanse kształcenia	43	48	52	46	5	6
Prawa mniejszości są chronione	53	46	31	40	16	15
Państwo ogranicza nierówności warunków bytu	43	44	36	36	21	20
Sejm reprezentuje wolę wyborców	48	42	40	46	12	12
Są rządy prawa	47	40	46	51	7	9
Działania rządu są kontrolowane przez niezawisłe sądy, m.in. Trybunał Konstytucyjny	40	40	42	45	18	16
Wobec prawa wszyscy są równi	39	38	55	57	6	5
Państwo przekazuje jak najszersze kompetencje samorządom i organizacjom społecznym	44	38	30	41	26	21
Państwo stara się jak najmniej ingerować w życie obywateli	37	35	46	51	17	15
Do rządzenia krajem dobiera się najlepszych ludzi	33	33	55	58	12	9
Ważne decyzje państwowe są konsultowane ze społeczeństwem	29	26	61	64	10	10

W dłuższej perspektywie czasowej – ostatnich osiemnastu lat – standardy demokratyczne są obecnie najwyższe (lub jedne z najwyższych) w dziedzinie polityki społecznej (równe szanse edukacyjne, finansowanie przez państwo ochrony zdrowia, nauki i kultury, ograniczenie nierówności materialnych i pomoc dla najgorzej sytuowanych). Natomiast najslabiej w dłuższym okresie wypada obecnie realizowanie w Polsce liberalnych cech demokratycznego państwa (zapewnienie wolności wyrażania poglądów i organizowania się, ochrona wolności osobistej, ograniczenie ingerencji państwa w życie obywateli, ochrona praw mniejszości, nieograniczanie praw jednostki na rzecz osiągania celów ogólnospołecznych, możliwość aktywności obywateli w życiu publicznym), jak również takich zasad, jak rządy prawa, konsultowanie ze społeczeństwem ważnych decyzji państwowych, zwiększanie kompetencji samorządów i organizacji społecznych oraz kontrolowanie działań rządu przez niezawisłe sądy.

TABELA 6

Cechy systemu społeczno-politycznego	Ważność cechy dla zdefiniowania ustroju jako demokratyczny						Ocena stopnia realizacji cechy w Polsce				
	IV '00	III '03	III '10	VII '13	VII '17	IV '21	III '03	III '10	VII '13	VII '17	IV '21
	średnia liczba punktów na skali od 1 do 4										
Wolne i uczciwe wybory	-	-	-	3,93	3,96	3,96	-	-	3,07	3,11	2,98
Równość wobec prawa	3,84	3,85	3,88	3,86	3,91	3,91	2,16	2,25	2,33	2,36	2,31
Powszechne prawo wyborcze	-	-	-	3,83	3,90	3,89	-	-	3,43	3,49	3,48
Ochrona wolności osobistej	3,79	3,83	3,86	3,84	3,89	3,88	2,81	2,90	2,83	2,82	2,66
Zapewnienie równych szans kształcenia dzieciom ze wszystkich rodzin	3,75	3,75	3,88	3,87	3,88	3,85	1,72	2,01	2,05	2,42	2,52
Dobór najlepszych ludzi do rządzenia krajem	3,76	3,80	3,86	3,82	3,85	3,84	2,02	2,04	1,97	2,22	2,17
Wolność wyrażania poglądów i organizowania się	3,69	3,70	3,79	3,71	3,78	3,78	3,10	3,05	3,03	2,85	2,63
Dbłość rządu o dobrobyt obywateli	3,65	3,69	3,81	3,76	3,79	3,77	1,85	2,13	1,98	2,52	2,52
Finansowanie przez państwo ochrony zdrowia, nauki, kultury	3,74	3,73	3,79	3,82	3,83	3,75	2,37	2,60	2,73	2,85	2,98
Możliwość wyboru między programami partii politycznych	3,51	3,48	3,65	3,58	3,68	3,75	3,05	2,99	2,98	3,03	3,08
Odpowiedzialność państwa za życie gospodarcze	3,65	3,71	3,68	3,73	3,73	3,74	2,70	2,74	2,76	3,02	2,99
Aktywność obywateli w życiu publicznym	3,41	3,52	3,70	3,64	3,73	3,74	2,81	2,95	2,91	2,93	2,79
Kontrolowanie działań rządu przez niezawisłe sądy, m.in. Trybunał Konstytucyjny	-	-	-	-	3,74	3,73	-	-	2,69	2,36	2,34
Reprezentowanie woli wyborców przez parlament	3,68	3,68	3,72	3,64	3,70	3,73	2,30	2,29	2,38	2,55	2,45
Ciągłe konsultowanie ze społeczeństwem ważnych decyzji państwowych	3,56	3,59	3,59	3,64	3,70	3,71	2,17	2,26	2,13	2,12	2,03
Rządy prawa	3,68	3,75	3,68	3,62	3,67	3,70	2,35	2,52	2,48	2,46	2,36
Zapewnienie przez państwo godziwych warunków życia najbiedniejszym	3,70	3,75	3,73	3,74	3,75	3,61	1,58	1,85	1,76	2,41	2,53
Ochrona praw mniejszości	3,39	3,46	3,52	3,45	3,56	3,61	2,77	2,74	2,74	2,65	2,50
Przekazanie przez państwo jak najszerzych kompetencji samorządom i organizacjom społecznym	3,45	3,51	3,40	3,48	3,60	3,52	2,55	2,56	2,67	2,61	2,45
Ograniczenie interwencji państwa w życie obywateli	3,19	3,35	3,35	3,36	3,47	3,49	2,62	2,58	2,51	2,38	2,28
Ograniczenie przez państwo nierówności warunków bytu	3,40	3,42	3,50	3,42	3,48	3,37	2,03	2,25	2,22	2,54	2,55
Podporządkowanie mniejszości woli większości	2,93	2,94	3,15	3,01	3,05	2,88	2,98	2,99	2,96	3,00	2,98
Ograniczenie praw jednostki dla osiągania celów ogólnospołecznych	2,39	2,56	2,69	2,75	2,91	2,75	2,61	2,63	2,66	2,82	2,90

Przy pomocy analizy czynnikowej sprawdziliśmy, jak poszczególne sposoby rozumienia demokracji łączą się ze sobą w bardziej ogólne kategorie definicyjne.

TABELA 7

Pogrupowanie cech ustrojowych w ogólniejsze czynniki definiujące demokrację. Wyniki analizy czynnikowej metodą „głównych składowych” z rotacją „varimax”

Cechy systemu społeczno-politycznego	Czynnik I Państwo opiekuńcze	Czynnik II Liberalizm, egalitaryzm, dobrobyt	Czynnik III Standardy wyborcze	Czynnik IV Warunki dla aktywności obywatelskiej	Czynnik V Kontrolowanie władzy, ograniczenie roli państwa, samorządność	Czynnik VI Kolektywizm
Finansowanie przez państwo ochrony zdrowia, nauki, kultury	0,819	0,073	0,060	0,108	0,078	0,022
Odpowiedzialność państwa za życie gospodarcze	0,764	0,018	0,092	0,086	0,091	0,095
Zapewnienie przez państwo godziwych warunków życia najbardziej niefortunnym	0,737	0,168	0,050	-0,026	0,101	0,221
Zapewnienie równych szans wykształcenia dla dzieci ze wszystkich rodzin	0,572	0,507	0,023	0,031	0,188	-0,020
Ograniczenie przez państwo nierówności warunków bytu	0,496	0,185	0,044	-0,040	0,188	0,349
Ochrona wolności osobistej obywateli	0,079	0,719	0,079	0,283	0,191	-0,082
Równość wobec prawa	0,110	0,611	0,425	0,028	0,225	-0,157
Dbanie rządu o dobrobyt obywateli	0,396	0,578	0,027	0,232	-0,072	0,118
Rządy prawa	-0,027	0,565	0,333	0,087	0,024	0,186
Ochrona praw mniejszości	0,337	0,495	0,074	0,363	0,044	0,003
Dobór najlepszych ludzi do rządzenia krajem	0,419	0,455	0,140	0,084	0,322	-0,044
Powszechne prawo wyborcze	0,046	0,101	0,779	0,172	0,007	-0,026
Wolne i uczciwe wybory	0,160	0,150	0,766	0,105	0,113	-0,088
Reprezentowanie woli wyborców przez parlament	0,006	0,242	0,532	0,419	-0,110	0,073
Wolność wyrażania poglądów i organizowania się	-0,120	0,224	0,013	0,699	0,251	0,039
Aktywność obywateli w życiu publicznym	0,117	0,119	0,138	0,639	0,021	-0,086
Możliwość wyboru między programami partii politycznych	0,127	0,080	0,271	0,613	0,140	0,047
Jak najmniej interwencji państwa w życie obywateli	0,081	0,078	-0,100	0,128	0,652	0,026
Kontrolowanie działań rządu przez niezależne sądy, m.in. Trybunał Konstytucyjny	-0,008	0,210	0,306	-0,050	0,587	0,200
Ciągłe konsultowanie ze społeczeństwem ważnych decyzji państwowych	0,311	-0,242	0,268	0,216	0,524	0,008
Przekazanie przez państwo jak najszerszych kompetencji samorządom i organizacjom społecznym	0,260	0,204	-0,051	0,140	0,518	-0,033
Podporządkowanie się mniejszości woli większości	0,072	0,079	-0,052	0,061	-0,031	0,820
Ograniczenie praw jednostki dla osiągnięcia celów ogólnospołecznych	0,302	-0,138	-0,024	-0,078	0,137	0,683

Miara KMO=0,873; procent wyjaśnionej wariancji=56,6

Z pierwszym wyróżnionym w analizie czynnikiem najsilniej związane są aspekty dotyczące państwa opiekuńczego i jego ekonomicznych zobowiązań wobec obywateli. Drugi odnosi się do idei wolności

i równości, a także dobrobytu obywateli. Z trzecim czynnikiem najsilniej skorelowane są reguły demokracji proceduralnej. Zasady wchodzące w skład czwartego czynnika odwołują się do istnienia warunków dla aktywności obywatelskiej, piątego – do ograniczania roli państwa, kontrolowania władzy przez sądy i samorządności, a szóstego – do idei kolektywizmu – podporządkowania praw jednostki lub interesów mniejszości wspólnocie politycznej.

Dla poszczególnych czynników zostały obliczone wartości średnie, które określają, w jakim stopniu są one kojarzone z demokracją. Najsilniej w rozumienie demokracji wpisują się kwestie dotyczące standardów wyborczych, liberalizmu i równości, jak również istnienia warunków umożliwiających aktywność obywatelską. Nieco mniej istotnym komponentem demokracji są zasady odwołujące się do państwa opiekuńczego, a także ograniczania jego roli i kontrolowania działań władzy przez sądy, natomiast jako najmniej znaczące na tym tle wypadają wartości kolektywne.

TABELA 8

Przeciętne wartości przypisywane cechom tworzącym ogólniejsze czynniki definiujące ustrój demokratyczny

Uogólnione cechy definiujące demokrację	Stopień uznania cechy za definiującą demokrację (średnia punktów na skali od 1 do 4)
Standardy wyborcze	3,86
Liberalizm, egalitaryzm, dobrobyt	3,77
Warunki dla aktywności obywatelskiej	3,75
Państwo opiekuńcze	3,66
Kontrolowanie władzy, ograniczenie roli państwa, samorządność	3,60
Kolektywizm	2,81

W tym samym badaniu diagnozowaliśmy również stosunek Polaków do demokracji i ocenę jej funkcjonowania w naszym kraju². Zastosowaliśmy klasyczne wskaźniki, pytając m.in. o aprobatę demokratycznych i niedemokratycznych typów rządów, jak również o obojętność wobec obowiązującego systemu politycznego. Można dzięki temu ustalić, jak sposób rozumienia demokracji przekłada się na stosunek do demokratycznych i niedemokratycznych rozwiązań politycznych.

Przekonaniu, że demokracja jest najlepszą formą rządów, sprzyja rozumienie jej w kategoriach wartości liberalnych i egalitarnych (ρ Spearmana = 0,22), a także jako pewnych standardów wyborczych (ρ Spearmana = 0,18), istnienia warunków dla aktywności obywatelskiej (ρ Spearmana = 0,15), ograniczania roli państwa i kontroli władzy przez sądy (ρ Spearmana = 0,12). Pozostałe kwestie (państwo opiekuńcze, kolektywizm) nie mają w tym względzie statystycznie istotnego znaczenia. Z kolei opinię o wyższości rządów autorytarnych nad demokratycznymi częściej deklarują osoby, które nie kojarzą demokracji z wolnością i równością (ρ Spearmana = -0,22), standardami wyborczymi (ρ Spearmana = -0,21), przestrzenią dla aktywności obywatelskiej (ρ Spearmana = -0,19) i minimalizowaniem roli państwa (ρ Spearmana = -0,14), natomiast częściej

² Więcej w komunikacie CBOS „Stosunek do demokracji i ocena jej funkcjonowania”, oprac. B. Roguska, maj 2021.

przypisują jej wartości kolektywne (ρ Spearmana = 0,19). Osoby, którym obojętne jest to, czy żyją w kraju demokratycznym czy niedemokratycznym, również rzadziej postrzegają demokrację przez pryzmat funkcjonowania odpowiednich standardów wyborczych (ρ Spearmana = -0,25), warunków dla aktywności obywatelskiej (ρ Spearmana = -0,21) oraz gwarancji wolności i równości obywateli (ρ Spearmana = -0,19), a częściej z kolei kojarzy im się ona z dominacją większej wspólnoty politycznej nad jednostkami lub mniejszościami (ρ Spearmana = 0,21).

Ekonomiczne i opiekuńcze zadania państwa, a także nadrzędną (wobec jednostek i mniejszych grup) rolę większości częściej niż inni akcentują wyborcy Zjednoczonej Prawicy. Zwolennicy pozostałych ugrupowań, szczególnie Lewicy, relatywnie rzadko przypisują demokracji wartości kolektywne. Wyborcy tej ostatniej części od pozostałych kojarzą z demokracją zasady wolności i równości. Z kolei o państwie demokratycznym jako przestrzeni umożliwiającej wolność działania i aktywność obywateli w sferze publicznej częściej niż inni myślą ankietowani popierający Koalicję Obywatelską. Wyborcy Konfederacji Wolność i Niepodległość znacznie rzadziej niż wyborcy innych ugrupowań łączą z demokratycznym państwem ekonomiczne zobowiązania państwa wobec obywateli, a także wartości takie, jak wolność i równość oraz kontrolowanie działań władzy przez niezawisłe sądy, samorządność i nieingerowanie państwa w życie obywateli.

TABELA 9

Przeciętne wartości przypisywane cechom tworzącym ogólniejsze czynniki definiujące ustrój demokratyczny w potencjalnych elektoratach

Stopień uznania cechy za definiującą demokrację (średnia punktów na skali od 1 do 4) wśród zamierzających głosować na:	Uogólnione cechy definiujące demokrację					
	Państwo opiekuńcze	Liberalizm, egalitaryzm, dobrobyt	Standardy wyborcze	Warunki dla aktywności obywatelskiej	Kontrolowanie władzy, ograniczenie roli państwa, samorządność	Kolektywizm
Prawo i Sprawiedliwość (wraz z Solidarną Polską i Porozumieniem)	3,85	3,82	3,90	3,73	3,60	3,19
Koalicja Obywatelska	3,58	3,81	3,91	3,86	3,67	2,60
Lewica*	3,56	3,89	3,95	3,79	3,64	2,43
Konfederacja Wolność i Niepodległość*	3,00	3,45	3,80	3,75	3,48	2,53
Polska 2050 Szymona Hołowni	3,52	3,82	3,86	3,80	3,57	2,54
Niezdecydowani, na kogo głosować	3,64	3,79	3,89	3,80	3,60	2,68
Niezamierzający głosować	3,75	3,70	3,79	3,63	3,62	2,95
Ogółem	3,66	3,77	3,86	3,75	3,60	2,81

*Uwaga, niewielka liczebność elektoratu tego ugrupowania w próbie

Analizie czynnikowej poddane zostały, analogicznie, również oceny stopnia realizacji w Polsce poszczególnych zasad demokracji. Pierwsza, najbardziej pojemna, kategoria wyłoniona w ten sposób obejmuje realizację takich aspektów demokracji, które można uznać za charakterystykę sprawnego, samoograniczającego się państwa, uwzględniającego w swych działaniach opinie obywateli i kierującego się ich ogólnie rozumianym dobrem. Drugi czynnik odnosi się do funkcjonowania demokratycznych standardów wyborczych, a jednocześnie istnienia warunków, w których obywatele mogą działać w przestrzeni publicznej; trzeci z kolei dotyczy się stosowania podejścia kolektywnego (czyli prymatu całej wspólnoty politycznej nad jednostką i mniejszościami).

TABELA 10

Pogrupowanie zasad ustrojowych w ogólniejsze czynniki określające realizację założeń demokracji w Polsce. Wyniki analizy czynnikowej metodą „głównych składowych” z rotacją „varimax”

Zasady ustrojowe	Czynnik I	Czynnik II	Czynnik III
	Samorządność, egalitaryzm, dobrobyt, państwo opiekuńcze	Standardy wyborcze, liberalizm, warunki dla aktywności obywatelskiej	Kolektywizm
	Ładunki czynnikowe		
Ważne decyzje państwowe są konsultowane ze społeczeństwem	0,796	0,232	-0,038
Do rządu krajem dobiera się najlepszych ludzi	0,786	0,303	-0,08
Państwo przekazuje jak najszersze kompetencje samorządom i organizacjom społecznym	0,778	0,195	-0,087
Działania rządu są kontrolowane przez niezawisłe sądy, m.in. Trybunał Konstytucyjny	0,760	0,161	0,132
Państwo stara się jak najmniej ingerować w życie obywateli	0,746	0,19	-0,049
Rządy prawa	0,719	0,321	-0,069
Sejm reprezentuje wolę wyborców	0,684	0,431	-0,053
Rząd dba o dobrobyt obywateli	0,666	0,528	-0,14
Wobec prawa wszyscy są równi	0,655	0,342	-0,091
Prawa mniejszości są chronione	0,603	0,499	-0,167
Państwo zapewnia godziwe warunki życia najbiedniejszym	0,601	0,437	-0,159
Państwo ogranicza nierówności warunków bytu	0,547	0,103	0,139
Dzieci ze wszystkich rodzin mają zapewnione równe szanse wykształcenia	0,533	0,504	-0,093
Państwo ponosi odpowiedzialność za życie gospodarcze	0,470	0,280	0,168
Jest powszechne prawo wyborcze	0,017	0,764	0,214
Istnieje możliwość wyboru między programami partii politycznych	0,205	0,672	0,101
Państwo finansuje ochronę zdrowia, naukę, kulturę	0,349	0,634	-0,034
Wolność osobista obywateli jest chroniona	0,592	0,630	-0,133
Istnieje wolność wyrażania poglądów i organizowania się	0,538	0,625	-0,053
Obywatele mają możliwość aktywności w życiu publicznym	0,464	0,620	0,041
Wybory są wolne i uczciwe	0,477	0,583	-0,070
Dla osiągnięcia celów ogólnospołecznych ogranicza się prawa jednostki	-0,076	-0,162	0,797
Mniejszość musi się podporządkować woli większości	0,029	0,255	0,619

Miara KMO=0,965; procent wyjaśnionej wariancji=59,4

Z zestawienia wartości średnich wyliczonych dla poszczególnych czynników wynika, że w Polsce realizowane są przede wszystkim te aspekty, które odnoszą się do standardów wyborczych, gwarancji swobód obywatelskich, a także podejścia kolektywnego. Nieco gorzej na tym tle wypada łączna ocena państwa pod kątem ogólnej jakości funkcjonowania (konsultowanie decyzji ze społeczeństwem, samorządność, kontrola działań władzy przez wymiar sprawiedliwości, jakość klasy politycznej), a także zapewnienia obywatelom równości wobec prawa i równych szans oraz wsparcia ekonomicznego.

TABELA 11

Przeciętny stopień realizacji zasad tworzących ogólniejsze kryteria oceny funkcjonowania demokracji w naszym kraju

Uogólnione kryteria oceny demokracji	Stopień realizacji poszczególnych kryteriów (średnia punktów na skali od 1 do 4)
Kolektywizm	2,94
Standardy wyborcze, liberalizm, warunki dla aktywności obywatelskiej	2,93
Samorządność, egalitaryzm, dobrobyt, państwo opiekuńcze	2,43

Zadowolenie z funkcjonowania demokracji w Polsce wiąże się istotnie statystycznie z przekonaniem, że państwo działa sprawnie i dla dobra obywateli (ρ Spearmana = 0,74), że zagwarantowane są standardy wyborcze i swobody obywatelskie (ρ Spearmana = 0,61), a także – choć w minimalnym stopniu – z poczuciem, że cele kolektywne górują nad interesami jednostek i mniejszości (r Pearsona = 0,10).

Aspekt sprawnego państwa gwarantującego równość, dbającego o potrzeby obywateli, poprawność procedur wyborczych i stwarzającego przestrzeń dla aktywności obywatelskiej, zauważalnie częściej od pozostałych dostrzegają w polskiej demokracji zwolennicy rządzącego ugrupowania. Wyborcy ugrupowań opozycyjnych, zwłaszcza Koalicji Obywatelskiej i Lewicy, są pod tym względem dość sceptyczni. Z kolei częściej niż badani popierający Zjednoczoną Prawicę odnajdują oni (pomijając wyborców Polski 2050 Szymona Hołowni) w aktualnej sytuacji politycznej takie cechy, jak ograniczanie praw jednostki dla osiągnięcia celów ogólnospołecznych i konieczność podporządkowania się przez mniejszości woli większości.

TABELA 12

Przeciętny stopień realizacji zasad tworzących ogólniejsze kryteria oceny funkcjonowania demokracji w naszym kraju w potencjalnych elektoratach

Stopień realizacji poszczególnych kryteriów (średnia punktów na skali od 1 do 4) wśród zamierzających głosować na:	Uogólnione kryteria oceny demokracji		
	Samorządność, egalitaryzm, dobrobyt, państwo opiekuńcze	Standardy wyborcze, liberalizm, warunki dla aktywności obywatelskiej	Kolektywizm
Prawo i Sprawiedliwość (wraz z Solidarną Polską i Porozumieniem)	3,12	3,48	2,87
Koalicja Obywatelska	1,96	2,58	3,04
Lewica*	1,93	2,76	3,16
Konfederacja Wolność i Niepodległość*	2,04	2,74	3,07
Polska 2050 Szymona Hołowni	2,09	2,73	2,92
Niezdecydowani, na kogo głosować	2,34	2,87	2,97
Niezamierzający głosować	2,41	2,80	2,91
Ogółem	2,43	2,93	2,94

* Uwaga, niewielka liczebność elektoratu tego ugrupowania w próbie

Z demokracją Polacy kojarzą nie tylko wszystkie te zasady, które dotyczą standardów wyłaniania reprezentacji politycznej, ale także te związane z liberalnymi swobodami obywatelskimi, równością, jak również polityką społeczną państwa – jego ekonomicznymi i socjalnymi funkcjami. Najmniej istotne w tym względzie są wartości kolektywne, będące w kontrze do wartości liberalnych. Wiele spośród przypisywanych demokratycznemu państwu cech jest obecnych w praktyce. Zdaniem przeważającej części badanych mamy w Polsce demokratyczne procedury wyborcze, pluralizm sceny politycznej, gwarancje dotyczące wolności osobistej, swobody wyrażania poglądów i zrzeszania się, przestrzeń dla aktywności obywatelskiej, ochronę praw mniejszości (choć co do tego zdania są bardzo podzielone), a także równość szans edukacyjnych. Podobnie badani oceniają takie dziedziny, jak finansowanie przez państwo ochrony zdrowia, nauki i kultury, odpowiedzialność za gospodarkę i dbałość o dobrobyt obywateli. Do kluczowych cech demokracji, które w ocenie znacznej części

badanych są deficytowe w naszym kraju, zaliczają się takie aspekty, jak równość wobec prawa, dobór najlepszych ludzi do rządzenia krajem, konsultowanie ważnych decyzji politycznych ze społeczeństwem, kontrolowanie działań władzy przez niezależne sądy, a także rządy prawa. W stosunku do wcześniejszych pomiarów lepiej (niekiedy najlepiej na przestrzeni osiemnastu lat, kiedy monitorujemy tę kwestię) wypada realizacja zadań z zakresu polityki społecznej: zapewnienie równych szans na uzyskanie wykształcenia, finansowanie przez państwo istotnych usług i świadczeń społecznych, ograniczanie nierówności materialnych i pomoc biednym. Natomiast zauważalnie rzadziej dostrzegana jest obecność liberalnych komponentów demokracji, takich jak wolność wyrażania poglądów i organizowania się, ochrona wolności osobistej, ograniczenie interwencji państwa w życie obywateli, ochrona praw mniejszości, nieograniczanie praw jednostki na rzecz osiągania celów ogólnospołecznych, możliwość aktywności obywateli w życiu publicznym. Podobnie jest w przypadku takich zasad, jak rządy prawa, konsultowanie ze społeczeństwem ważnych decyzji państwowych, decentralizacja władzy na rzecz zwiększenia kompetencji samorządów i organizacji społecznych oraz kontrolowanie działań rządu przez niezależne sądy.

Opracował

Michał Feliksiak